

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԱՄԷՆ ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաւառներ ու Պոլիս Տարեկան 50 Դրուշ

վեցամսեայ 30

Օտար Երկիրներ [6 Բուլղի] 15 Դրուշ

Հ Ա Ս Յ Է

در سعادتده بغچه قیوسنده قاضعسكر خاندده

« پوراغن » غزیه سی اداره سده

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ԲԻԻՐԱԿՆԻ

Գազաւէր խան, Պոսհնէ գաբու, Կ. Պոլիս

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏԸ

ՄԵՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Մօտաւորապէս կէս տասնեակ տարի կ'ընէ կարծեմ որ սիրազեղ զգացումներու հոսանք մը զգալի եղած է դէպի գաւառի հողը, գաւառի ջուրը, գաւառի մարդերը և ասոնց բոլորին պարզ պատկերացնողը՝ Գաւառի Գրականութիւնը:

«Բիւրակն» ամենէն աւելի ինք առաջնութիւն ունեցաւ ծեծելու այս խնդիրը, ուր մեր հեռուի տաղանդաւոր բարեկամը՝ Կարօն, ամէն ժամանակէ աւելի հիմակ շատ աւելի գաւառացած, նոյն այն ջերմ զգացումները ծրարեց իր «Գաւառային Գրականութիւն» խորագրով յօդուածներուն մէջ: Ուրեմն իրաւունք ունինք ըսելու որ կանխահաս բաներ չեն կրնար սեպուիլ աս սիրուն փափագները կամ զիջերի մը մէջ տեսնուած խօլ երազներ, հապա իսկապէս նկատելի պէտք մը, որուն իրագործումի կերպերուն վերայ, սակայն, թող ներուի ինձ ըսել թէ հասկացողութեան կարգ մը նախաքայլեր

ունէինք առնելու:

Նպատակս չէ հոստեղ տեսակ մը կրկնուած բաներ շեշտել առաւելապէս գաւառային գրականութեան սիրուն, որ շատ մը տեսակետերով գէթ աստիճան մը բնատոհմային երանգներ պիտի զետեղէր պոլսական կէս-առողջ կէս-հիւանդ մարմինին քով, այլ հապա հարեւանցի ակնարկով մը բաւականանալ Պոլսի ու Գաւառի ընկերական-մտաւորական դիրքն ու պայմանները իրարու քով բերելու՝ որոնցմէ կախում պիտի ունենար հարկաւ Պոլսա-գաւառական հոգեբանային խորհողութեան մը — իմացի՛ր գրականութեան — համերաշխութիւնը հանգիստաբար:

Սկիզբի ժամանակներէն բնական ընթացքով մը տեղի հեռաւորութիւնն ու միջավայրի տարբերութիւնը տեսակ մը անջատում առաջ բերած է Պոլսի Հային ու գաւառացիին միջեւ, ու վերջինը տեսակ մը անճրկութեան մատնուած՝ սմբած ու ամուլ մնաց, դրեթէ իր որ և է սարբին մէջ մինչեւ վերջի ժամանակները, որ ատեն կամաց կամաց իրարու ետեւէ ծլան Մուշեցի Գիւղամը, Գազանճեանը, Թլկատինցի Պապան, Ռ. Զարգարեանը ու վերջապէս Կարօն — գաւառացի դը-

րողներուն մէջ ամենէն խիզախը — որոնք դաւառի գրական կեանքը արթնցողին, կրնանք ըսել: Սակայն աս նորահաս չըջանէն առաջ, արդէն Պոլսի հայերը մայրաքաղաքացիի ամէն առաւելութիւններովն օժտուած՝ անհանդուրժելի կեղերոնացում մը առաջ բերին որով դաւառացիները հակառակ նորագոյն ջանքերուն՝ անկէ ակնկալեցին ամէն մտաւորական բարիք, ու անով անան ալ մինչեւ այսօր: Եւստ խելք չի պահանջեր գիտնալու թէ ինչո՞ւ այդպէս կ'ըլլար... քանի որ մամուլը հոն էր, լրագրութիւնը հոն էր, ուսումնական դասը այդ ուստանին մէջ կ'ակնկալէր ամէն փառք ու պատիւ, և լայնմիտ կղերը հոն միալ կ'ուզէր:

Այս երեւոյթներուն հանդէպ, պաղ աչքով նայողներ չպակսեցան մեր մէջ, Պոլսի մէջ ալ մանաւանդ գրողներէն ու մանք առջի ատենները — նախարիւրականն չըջանին — կարծես մօտայի համար սկսան դաւառէն խրկուած հէքիաթի մը կամ մասալի մը վրայ կէս-խընդուքով ու կեղակարծ գովեստներով խօսիլ, ու շատ անգամ դիտմամբ հրատաւարակիլ զանոնք առանց որ եւ իցէ ծածուկ բաներ նշմարելու այս կամ այն մասալներուն մէջ որոնք թերեւս ժողովուրդի հաւատքէն ու հոգեբանութենէն էջեր կը սքողէին՝ բայց ոչ միշտ:

Ժամանակը փոխեց ինքզինքը և ահա դուրս թոյաւ մեր գրականութեան զաւառային կոչուած երեւոյթը, որուն հակեր են այլ եւս իրեն չհաւնող սղամարդերը, ու արծաղանդ կուտան բոլոր այս գաղափարուած ու վարդապետուած մէթոմաներուն որոցմով կ'ուղուի կաղդուորել այդ գրականութիւնը Պոլսականին (1)

Ծան. — Եւ սակայն գաւառացի մը ըլլալովս հանգերձ չեմ կրնար դիւրաւ համոզուիլ որ գաւառային գրականական մթերքը պիտի կրնայ պէտք եղածին, աւելի ծիշդը, եւթագրութիւն չափով տոհմային, անխարդախ ու հարազատ նիւթ հայթայթել մեր գրականութեան ապագային համար, քանի որ ժողովրդին բերնին մէջ չըջած հէքիաթները, աւանդութիւնները, զրոյցքը ու գործածած բառերէն մէկ բանական մաս մը շատ

հանդէպ. — պարզապէս ապակեղորոնացում մը: Այլ եւս կրնանք ըսել թէ գաւառացին իր տարրին մէջ է, ու եթէ տասը տարի ալ անցնի, թերեւս հաւատացողներ ըլլան թէ ա'լ գաւառը Պոլսին պէտքը չպիտի ունենայ, մէկ խօսքով ինքն իր մէջ արդէն գրական Պոլսի մը պիտի ըլլայ, տարբեր նիւթերով ինքն իրեն համար օժտելու՝ սպասուած գրականութիւնը:

Հոս կանգ առնել պէտք է: Այս կամ այն ծրագիրներն ու պլանները կրնանք պատրաստած ըլլալ մեր Այսօրուան Գրականութիւնը աւելի նոյնտարր նիւթերով ճոխացնելու, բայց ոչ թէ անշատ ենթադրելով Պոլսը կամ գաւառը իրարմէ: Ոչ մէկին համար սա անպիտան կեղերոնացումը փանասէ չի կրնար ըլլալ, երկուքն ալ քիչ կամ շատ օտար խազ ունին իրենց մէջ: Պոլսի ու գաւառ, ինչ ալ ըլլայ, իրարու մօտ երեւնալու պէտք ունին, ու այդ պէտքը ամէն ժամանակի համար ալ հարկաւոր է ու անհրաժեշտ: Մինչեւ այսօր Պոլսի գրականութիւնը եթէ նկատելի աստիճանով մը անմարսելի ու այլասեռ արտագրոյթներ հանած ալ է, նոյնպէս գաւառային գրականութիւնը իր հարազատ ու բնատոհմիկ տարրին հետ պիտի ուզէ կլցնել անհամ գաւառաբանութիւններ, ու թղթակիցներու կողմէ յերկրուած լղրճուկ

գիւրութեամբ ու շատ ալ բնական կերպով կըրնան առնուած ըլլալ գարերով միտակող ապրած թուրքին, Պարսիկին, Արաբին, Բուլղարին, Յոնին, Չեքոսլոնին, Գնչուին բերնէն, կամ փոխադարձաբար, ո'վ գիտէ: Ատով հանգերձ, չեմ կըրնար ըսել թէ չգտնուին գանձեր աս ժողովուրդին մէջ որ իրապէս մեր հին պապիկներուն կըրօնքէն, բարքերէն ու հաւատալիքներէն բաներ բերէին մեզի կրկնապէս օգտակար մեր գրականութեան ու պատմութեանորոնք սակայն ճանչնալը ու ընտրութեան որոնք սակայն ճանչնալի պէս գաւառացի թղթակիցներու համար շատ դժուար է, ու անկարելի ալ, հապա Նաեւ մեր կամօտար լեզուաբան բանասէրներն իսկ, թող ներուի դիտել տալ, թէ չպիտի թերեւս յաջողին ճանչնալ, քանի որ բանասիրութիւնը քմածին ու չկատարելագործուած ուսում մըն է գոնէ այսօրուան համար:

նիւթեր որոնք հաւասարապէս Պոլսական ֆռանսամուլութեան չափ պախարակելի պիտի մնան : Երկուքն ալ իրար օղակել պէտք է բնատուրով գոյները միշտ նկատի առնելով : Հաւասարապէս իրարմէ օգտուել զիտնալու են : Գաւառի ամէն մէկ անկիւնին մէջ Պոլսեցի վարդապետին , վարժապետին , արհեստաւորին ու վերջապէս գրագէտին համար տեղ կայ , հոն կրնայ քարոզել , սորվեցնել , շահիլ ու ուսումնասիրել : Ու եթէ ես սա գծէն դուրս եղող բաներու կ'ականարկեմ , պատճառն ասիկա է . ես կը հաւատամ թէ հասկացողութեան ու աւելի իրարու մօտ գալու փորձերնիս միայն պիտի յառաջ բերէր ցանկալի ապակեղրոնացում մը որ անհրաժեշտ է ամէն բանի համար , մասնաւորապէս մեր գրականութեան Այսօրին համար : Ու վաղը այդ գրականութիւնը չէ թէ սոսկ գաւառային կամ պոլսական պիտի ճանչնանք , հապա առաւելապէս պոլսա-գաւառային , որմէ սակայն պիտի կրնանք միայն կաղմել էն ջղուտ ու էն առողջ մարմինը բաղձացուած գրականութեան : Ու քանի որ պոլիսը՝ Մ. Մամուրեանի , Կ. Իւթիւճեանի , Ն. Ռուսինեանի ու Գ. Օտեանի նախափորձ ջանքերովը կէս դարէ ի վեր գոյն մը ու մարմին մը պատրաստած է արդէն հայ լեզուին ու գրականութեան , գաւառին կը մնար ուրեմն՝ չէ թէ հակառակ կաղմածք մը պատրաստել , հապա հոսկէ ու հոնկէ դուրս հանուած հարազատ ատաղձներ հայթայթել արդէն գոց եղող շէնքի մը զարդին համար , որ աւելի ինքնաբաւական ու հարազատ ըլլայ , կ'ըսենք :

Ու եղած փորձերն ալ հոգ պիտի յանգին կարծեմ ⁽¹⁾ :

[1] Հարկաւ պիտի ներուի ինձ երբ գաւառային գրականութեան պէտքը՝ ես աս կերպով կ'ըմբռնեմ : Արդէն ինձմէ առաջ աս կէտը շօշափողներն իսկ չեմ խորհիր թէ տարբեր եզրակա. ցութեան մը հասնիլ ուզէին :

Խ. ԲԵՇԵՆՅԱՆ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

ՕՁ - ՄԱՆ ՈՒԿԸ

(Հեփաք)

Սա ծովակին դիմացը , լերան կուշտին վրայ փակած՝ քարի կտոր մը կայ ճերմակ : Մէկ երկու հատ օձի-շապիկ ⁽¹⁾ ու կաթնուկներ ⁽²⁾ շրջանակած են այդ քարը : Հոն ո'չ զեռուն , ո'չ ալ սողուն կը նշմարուի : Թռչունի մը ծիրտ չես տեսներ դեռինը , ո'չ ալ եղնիկի հետք մը այդ սեւ-կակուղ հողին վրայ : Բարտիներն ու մայրիներն ստուերած են աւանդական ճերմակ քարը , անոնց բոլոր տերեւներէն ու ճիւղերէն՝ խորհրդաւոր , ցուրտ լռութիւն մը կը հոսի վար : Մահուան սարսուռը կ'զգայ մարդ երբ դիպուածով հոն երթայ : Ո'չ ցորեկի տապը կ'զգաս ամրան կիզիչ օրերուն , ո'չ լուսնակին արծաթ-շողերը կը տեսնես հոն գարնան սիրուն եւ տենչալի գիշերները : Օձ - Մանուկին՝ պատուհասին դերեզմանը՝ դամբարանն է կ'ըսեն այդ քարը :

* *

Երկու հոգի՝ այր ու կին՝ առանց գաւառի , քարայրի մը մութ պատերուն մէջ կ'ապրէին . իրենց միակ վիշտն ու կըսակիծ , ժառանգորդ մը չունենալին էր եղած : Մատաղ ու զոհ մատուցին Դիգոնի (դագան ?) : Կինն իր մաղերը կը քաշէր աղիտղորմ ճչելով . իր մեծ վիշտը կ'որոճար : « Դիգոն , Դիգոն , կ'ըսէր կինը , ընծի գաւակ մը . ա՛խ , տըղայ մը ա՛խ , ըլլայ անի օձ . կամ մարդ » : Դիգոն զթաց անոնց՝ օձ-մանուկ մը սլարգեւելով . ծաղկները թոռմեցան , բոլոր ծառերը չորացան ու մանուկներն ալ իրենց պառկած տեղերուն մէջ անշնչացան օձ-մանուկին եղած ատեն :

Սա ի սկզբան կը անանէր մօրը կաթը ծծելով : Տարի մը վերջ կտրած էին զինքը կաթէն : Ոչ՝ հաց կ'ուզէր եւ ո'չ ալ միս : Ուր որ տեսնէր ուր որ գտնէր Եւայի գաւակներ , անոնց վրայ

[1] Օձի շապիկ = ճերմակ ծաղիկ մը :

[2] Կաթնուկ = գեղնադոյն ծաղիկ մը :

յարձակելով՝ պատառ պատառ կը լափէր : Ա՛լ պատուհաս մը դարձած էր :

Խոր-վիրապի մը մէջ ձգեցին . որուն յատակը , երկրի կեղրոնը , կրակին մօտ ըլլալով պիտի վառէր ու կորսուէր սարսափելի օձ մանուկը : Երկիրը սարսեցաւ ու լեռները դողացին , և բլուրները կործանեցան երբ օձ-մանուկը վիրապին մէջ պառկեցաւ : Առտու իրիկուն աղջիկ կ'ուզեր ուտելու , ապա թէ ոչ , մէկ պոռաւով երկինքը պիտի փլցնէր ու աստղերը մէկիկ մէկիկ վար պիտի թափէր :

Աշխարհի մէջ աղջիկները հասած էին , սպառած էր Օձ-մանուկը : Ու մարդիկ մօխրագոյն՝ կը դողային թէ ի՞նչ արդեօք պիտի տային պատուհասին :

Ամենուրեք շրջեցան , ա՛լ ծակ ու ծուկ չմնաց : Երեք աղջիկ միայն գտան , ամենէն գեղեցիկը առին , որուն մայրն ալ սա խրատը տուաւ անոր . « Սիրուն աղջիկ , գիտես թէ Օձ-մանուկէն երկինք գետին կը դողայ , դնա՛ , չըլլայ թէ ինք պոռաւով երկինք գորդէ եւ աշխրբի վերջը չեկած՝ մեր էրկիրն ալ կործանէ . ա՛ն սա փուշէ գուաղանը ու ափ մը մոխիր . — երբ քու վրադ յարձակի , հարուած մը տուր գաւաղանով եւ մօխրն ալ իր աչքերուն փչելով « Օձ-մանուկ , հանէ՛ օձի շապիկդ » ըսէ եւ կրկնէ մինչեւ որ յէղթես » :

Աղջիկը վիրապին մէջ ձգեցին , եւ օձն ընդհուպ անոր վրայ յարձակեցաւ , սակայն գաւաղանի հաքուածով գետին ինկաւ ու մօխրն ալ իր նպատակին գործածուեցաւ : Գոռում գոռում եղաւ յանկարծ , փոշիներով ծածկուեցաւ երկիրը ու մարդերը սարսափած՝ իրենց աչքերը դոցած՝ գետնի վրայ փոռեցան : Սթափեցաւ օձն յանկարծ՝ եւ իր պոչով ուժգին հարուած մը տուաւ աղջկան ակուններուն՝ որոց մէկը գետին ինկաւ , և աղջիկը ցաւին սաստկութենէն մարեցաւ : Լեռները փլան ու ծովերը իրենց տեղէն ելլելով՝ ցամաքի խոր տեղերուն մէջ բոյն դրին :

Օձը տարած էր յաղթանակը : Ա՛լ շապիկը հանելով՝ կրակին քով փոռեցաւ խոր քունի մէջ ինջալով :

Աղջիկը հլաւ ու օձին շապիկը այրելով քնացաւ :

Միւս առտուն Օձ մանուկը չքնաղ , սիրուն երիտասարդ մը եղած էր , երկուքն ալ ամուսնացան ու չար-ղաւակներ ունեցան , Օձ-մանուկի պէս բոլորն ալ պատուհասներ եղան երկրի : Մովերը սարսեցին , երկրի խորէն հուր ու մոխիր դուրս փչեցին : Դիզոն կատաղութեան ծայրը հասած՝ տեսնելով գեղեցիկ սեղին նուազումը եւ դեւերուն բազմանալը , վիրապին մէջ քար մը ձգեց երկնքէն՝ տարտարոսին մէջ փակելով բոլորն ալ :

Մեր մամբըր Օձ-մանուկին՝ պատուհասին՝ գերեզմանն է , կ'ըսեն այդ քարը :

ՌՈՋՄԵՐԻ

ՊԱՌԱՒԱՇՈՒՆՁ ԲԱՅԵՐԴԻ(1)

ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ

1. Դգալդ եթէ փոխնս , կինդ կամ այրդ կը մեռնի :
2. Երբ ննջեցեալը դռնէդ անցնի , տղան օրօրոցէն հանէ՛ որպէս զի . կոխ չը լինի : (կոխ = չկայնող երախայ) :
3. Կոխ տղան նոյն ննջեցեալին գերեզմանին հողով լողցուր որ ազատի :
4. Եթէ տան անդամներէն կոխ եղած է երախան , անոնց գիրկը դիր որ կայնի :
5. Երբ տղային տոժինքը կը վազէ , կնքահօրը կամ քեռիին տրեխը բերնին զարկ , կը կտրի :
6. Տղային անկողինը բաց պէտք չէ թողուլ երբ տղան մէջը չէ . « Մենէ աղէկներ» (սատանաները) կը պառկին հոն :
7. Դիչերը քուն չունեցող մանկան բարձին տակը օձին շապիկը (խորխը) դիր , քուն կ'ունենայ այնուհետեւ :
8. Օրօրոցին կամարին վրայէն մի տար տղան , կոխ կ'ըլլայ :

[*] Կ'ուզէինք գիտնալ թէ այս նախապաշարումները մեզի դրկող Պ. Բանահաւաքը ուղղակի ժողովրդի բերնէն հաւաքած է թէ ունեցած է գրաւոր աղբիւր մը : Մ. Խ.

9. Տղային վրայէն անցնելու չէ, հասկը կարճ կը մնայ:

10. Պատառդ ուրիշին մի տար, ղըսմէթդ (բաղդդ) իւրացուցած կ'ըլլայ:

11. Կերակուրին ամանին տակը սրբէ կեր, որպէս զինչանածդ գեղեցիկ ըլլայ:

12. Կեցո ըստած իրիկունները մի աշխատիր, հաւկուր կ'ըլլաս: (Հաւկուր = ճրագ լուսին աչքերը չտեսնել և է այն երեկոններ որ Տէրունական տօներու նախատօնակ կը կատարուի):

13. Ո՛վ որ հաւկուր կ'ըլլայ, հաւերուն հետ թող կուտ ուտէ, կը փարատի հաւկուրը:

14. Երախան քառասունքին մէջ առանձին թողելու չէ և ոչ ալ գիշերը ճըրագը մարելու, « Մենէ աղէկները » կը խեղդեն զանի:

15. Ամառը երբ տղաքը ձիւնի խըրկէք, պատուիրեցէք որ ձիւնին քով չը խօսին, եթէ ոչ կը հոտի և կ'որդնոտի:

16. Տղան հաց կերած ժամանակ խօսելու չէ, սատանաները վրայէն կը քահն կերածը:

17. Պատելով հաց մի ուտեր, տանը պեքեքը (օրհնութիւն) կը փախչի:

18. Մէկու մը երեսին մի փչեր, միւսունը կ'երթայ վրայէն:

19. Բան մը որ գտնես՝ մէկու մը մի ըսեր, ալ չես գտներ:

20. Կիրակամուտ երեկոնները ձիւթ ծամողը մեռելներուն միսը կը ծամէ:

21. Բամբասանք մի ըներ, մեռելներդ անհանգիստ կ'ըլլան:

22. Երբ շունները ոռնան, մահտարաժամը կը գուժեն. ոտքի աման մը չըջէ որ ձայնը կտրի:

23. Ամպը գոռացած ատեն երկաթ խած որ կայծակէն չգարնուիս և սրտոտ ըլլաս:

24. Կարկուտի ատեն խաչերկաթը դուրսը՝ կարկուտին տակը դիր, անմիջապէս կը կտրի:

25. Ամառը ցորեն մի պրօքեր (բոհրել) երաշտութիւն կը տիրէ:

26. Պարապ օրօրոցը մի շարժեր, մանուկը կը մեռնի:

27. Յղի կնկան ոտքին վրայէն անցնելու չէ, ծննդաբերութիւնը կը դժուարանայ:

28. Շերեփով կերակուր մի ուտեր. նշանածիդ քիթը խոշոր կ'ըլլայ:

29. Պտուկին տակը մի քերեր, ամուսնացած օրդ թիփի (փուք) կ'ըլլայ:

30. Երբ փոնգտաս, գիտցիր որ կա՛մ քեզի կը բամբասեն և կամ կը դովեն:

31. Թոնիրին ըերանը բաց մի թողուր. թշնամիդ քու գէմդ յաջողութիւն կ'ունենայ:

32. Ճանապարհներուն վրայ միզողին ձեռքերը գցիմ կ'ըլլայ: (Գցիմ = եղունգի արմատին վրայ մօրթին չերատելը):

33. Կայնած ջուր խմելու չէ. ոտքերուն կ'իջնայ և ախտաւոր կ'ըլլայ մարդ:

34. Երած հացը կեր որ գայլէն չը վախնաս:

35. Երբ մոլոգոր ըլլայ մարդ, պէտք է որ խմորին դաստառակը դուռը եւ դղմաճի գլանը ձեռքը առած՝ երեկոյին պոռնիկին երգիքը երթայ երեք օր եւ տանիքին շուրջը երեք անգամ պտտի, իւրաքանչիւր պտոյտէն վերջ գլորի ըսելով. « Մոլոգոր, մոլոր կեցիր, ես երթամ դուն հոս կեցիր »: Կ'առողջանայ: (Մոլոգոր = մարմնոյն վրայ կարմիր ուռեցքներ՝ նման մուկի խածուածքին ուրոնք կը քերուին): (Պոռնիկ. երեք անգամ կոյս աղջկան հետ ամուսնացող):

36. Մայիս ամսամուտի գիշերը տանտիկինը երգիքին շուրջը ակիշով կամ մասրենիի փուշով շրջադիծ մը թող քաշէ, որ նասրն (վհուկը) ներս չկրնայ մտնել մատղաշները խեղդելու:

37. Կատուին կերածը մի ուտեր, բերանդ վէրք կ'ըլլայ:

38. Վարդավառին կիրակիին եթէ շուքըդ չտեսնես այն տարին պիտի մեռնիս: (Հմտ. Բիւրակն. Շուքն իբր հոգի նըկատուած):

39. Հալաւդ վրադ կարել մի՛ տար, « Դըսմէթդ » (բաղդդ) գոց կ'ըլլայ:

40. Իսկ եթէ կարել տաս, բերանդ յարդի շիւղ մը դիր որ բաղդդ չվնասուի:

41. Աւելով տղուն մի դարներ, հա-

սակը կարճ կը մնայ :

42. Կաղանդին գիշերը եթէ փոնգտաս տարուան բաղդը քուկդ է :

43. Շուքին հետ խաղցողը կը խենդենայ : (Հմտ. նոյնպէս) :

44. Զոյգ ոտքով դրան շեմին վրայ ո՛վ որ կայնի, անոր տնէն մեռել կ'ելլէ :

45. Իրիկունը հայելին մի նայիր, գիշերը սատանան դէմդ կ'ելլէ :

46. Պսակման ժամանակ հարսին ոտքին վրայ կոխէ որ անոր իշխող ըլլաս կենակցութեանդ մէջ. եթէ նէ կոխէ՝ հակառակը կը պատահի :

47. Եթէ հարբուխ ըլլաս, վարտիքդ գլուխդ փաթթէ գիշերը, անմիջապէս կ'առողջանաս :

48. Մարտի 9ին վարտիքդ ուսդ առած՝ հաւերը դուրսը գանգատի տար? որ ածան ըլլան :

49. Մարտի 9ին երեսդ փոխինդ քսէ որ չսեւնաս ամրան արեւին :

50. Ս. Սարգսի ուրբաթ գիշեր ծոմ բերնով լոյս հանող օրիորդը առտուն կանուխ պատառ մը հաց դուրս թող նետէ և սպասէ թէ ագռաւը ուր պիտի տանի. որ կողմ որ տանի պատառը, այն կողմէն գինքը հարս պիտի ուզեն. իսկ եթէ դէպի գերեզմաննոց տանի, սեւողին հարս պիտի ըլլայ :

51. Երբ տղան սաստիկ հազայ, կապոյտ հագէ բռնուած է, ճակատը լեղակով ներկեցէք որ բժշկուի :

52. Եթէ կոշիկին մէկ հատը դրան ետին մնայ, հիւր պիտի ունենաս :

53. Աղջիկը հարս գացած ժամանակ ոտքը գետին պէտք է քսէ որ իր ընկերներն ալ հարս տարուին չուտով :

54. Երբ աղջիկ մը հարս երթայ, մայրը անոր գոգնոցին վրայ ասեղ մը թող զարնէ, որ կեսրայրին ու կեսընջը բերանները գոցուին և իրեն աղջկան վրայ չզրուցեն :

55. Երբ աղջիկ մը հարս երթայ, անոր դօտիին մէջ հայելի մը դնելու է ապակին դրսի կողմը դարձնելով, որպէս զի ամուսնոյն աչքին գեղեցիկ երեւնայ :

56. Եթէ մէկն հաց կերած ատեն պա-

տառը դժուարութեամբ կլլէ, անօթի մարդուն աչքը մէջն է :

57. Եթէ աչքդ պաղի, հիւր պիտի գայ :

58. Անկողնոյ վերմակին ծայրը վեր դարձուր երբ պարապ է, որպէս զի «մենէ աղէկներ»ը մէջը չպառկին :

59. Երբ ոտքդ կը թմրի, յարդի չիւղ մը բերանդ առ, կ'անցնի :

60. Եթէ կատուն մէկու մը վրայ նստի ու մոլտայ, սրտնեղութիւնը վրայէն կ'առնու :

61. Եղունգներուդ կտրածները հաւաքէ և տեղ մը թաղէ ու ըսէ. «Եղունգ դուն հոտ կեցիր, Ագամ վկայ կեցիր, դատաստանին օրը հազրը նազրը կեցիր» :

62. Գուլպայիդ հէնքը ձգած ժամանակդ վրան թո՛ւք որպէս զի սատանաները վրան չնստին :

63. Երբ լաթ կարած ատեն թելը քանի մը անգամ հանգոյց ըլլայ, հագնողը շատ կ'ապրի :

64. Զատկին առաջին հինգշաբթի օրը «մկին կիրակի»ն բռնէ որ մուկերը լաթերդ չկրծեն :

65. Երբ մեռելտան մը հաց տան դրսէն, աւելցած կերակուրները մեռելտանը թողնելու է, որովհետեւ մեռելին բաժինն է :

66. Երբ ննջեցեալի մը մահը դրացիները իմանան, անմիջապէս բոլոր ջրերը դուրս թափել պէտք է. որպէս զի սատանաները մեռելը բերելով մէջը չլողացնեն :

67. Երբ մեռելին մարմինը կակուղ ըլլայ, ետեւէն մեռել կը տանի :

68. Մեռելին պատանքէն աւելցածը սիւնին փաթթէ որպէս զի նորէն մեռել չպատահի :

69. Երբ ագռաւը տանիքին վրայ կըռուէ, ըսէ. « Խէր (բարի) ըլլաս, ոսկի կտուց ըլլաս, շէր (չար) է նա (եթէ) քեզի, խէր է նա մեզի » :

70. Երբ հիւր մը տեղ մը շատ մնայ, կոշիկներուն մէջ աղ կը լեցնեն, որպէս զի չուտով հեռանայ :

71. Երբ մէկու մը մորթին վրայ սեւ սպիներ ելլեն, հարուստ պիտի ըլլայ :

72. Եթէ տղու մը չորը թոնիր իյնալով՝ այրի, տղան կը մեռնի:

73. Օրօրոցին կամարին վրայ ծածկելու է որ « մինէ աղէկնէրը » վրան չը հեծնան:

74. Երբ մէկ հատիկ տղայ ունենաս, եօթը գոյնով զգեստ հագցուր որ շատ ապրի:

75. Երբ տղան կրակին հետ խաղայ, արդիւելու է զանի, որ անկողնին մէջ չմիզէ:

76. Կաղանդին օրը տաք բաղարջ չ'ուտես, վրագ խոց կ'ելլէ:

77. Թոնիրին մէջ իրարու փակած հացերը երբ հանես, օրիորդին գլխուն վրայ բաժնելու է իրարմէ, որ բաղդը չուտով բացուի:

78. Երեկոները պէտք չէ մազ հիւսել, բաղդը կը հիւսուի:

79. Երբ ձեռքիդ վրայ ելունդներ ելեն, ափ մը աղ վառած թոնիրը նետէ և փախիր. կ'անհետանան:

80. Երկնքի աստղերը ով որ համրէ, վրան ելունդ կ'ելլէ⁽¹⁾:

81. Զեռքերուդ վրայի ելունդները համրէ ու աշնչափ դարի լեցուր կտոր մը մսի մէջ և թաղէ թոնիրին քով, մինչև որ այս փտտի, ելունդներն ալ կ'անհետին:

82. Երբ աչքիդ կոպերը խաղան, հիւր պիտի ունենաս:

83. Երազիդ մէջ մեռել տեսած ժամանակդ առաւօտուն կտոր մը հաց եկեղեցիին տանիքը նետէ ըսելով. « Առ բաժինդ աս է »:

84. Երբ մէկու մը աճուկը ցաւի, մեծ նալուն նշան է:

85. Երկայնահասակը կանգնեցուր սիւնի մը առջեւ և սիւնին վրայ փորելով հասակին նշան ըրէ, որպէսզի ալ չի երկարի:

86. Երկու մարդ մէկ բոպէին պէտք չէ որ ջուր խմեն:

87. Պառկած մարդուն վրայէն չեն

անցնիր, մեղքերը վրան կը թափին:

88. Կաղանդին զիշերը վաղող ջուրերը պահ մը կանգ կ'առնեն:

89. Աղջկան մը մազերուն եթէ երկըննալը կ'ուզես, հիւսած ժամանակ ըսելու է. « Կամուրջին լանքսը, ջրին երկանքսը, քանի շունը հաչէ, երկնա՛, երկըննա՛, երկնա՛ »: Երեք հեղ բոռնցքով գլխուն զարնելով:

90. Գուլպայ հիւսած ատեն թելին վրայէն այր մարդ մը եթէ անցնի՝ գուլպան հիւսողին գործը անյաջող կ'երթայ:

91. Երբ աղջիկ մը ուշ նշանուի, լուսնի ծննդեան առաջին չորեքշաբթին՝ իր լաթերուն անտուկը պէտք է բանալ և ամենէն թանկագին հալաւին քղանցքը ասղին անդին շրջել որ իր մուրաքին հասնի:

92. Եթէ աղջկան մը յօնքերը հեռու ըլլան իրարմէ, հեռաւոր տեղ հարս կը երթայ:

93. Երկու կանանց մէջէն անցնողին խօսքը կնոջը քով չ'անցնիր:

94. Զածող հաւին պղպեղով դարի կերուր որ չուտ ածէ:

95. Իրիկունը անտուկներուն բերանը մի բանար, սատանան մէջը կը մտնէ, խակ եթէ բանաս՝ խաչակնքելով « Յիսուսի Բրիստոց » ըսէ:

96. Մածունը բրդելու մասին ուտողներուն ամէնքն ալ պէտք է ընկերանան, եթէ ոչ՝ դատաստանին օրը բրդողները չբրդողներուն չալակը պիտի հեծնեն:

97. Արագիլ տեսած ատենդ պէտք է որ ետեւէն երեք քար նետես, որպէս զի այն տարին եղ շատ ըլլայ:

98. Խնոցի հարողը ձնծաղիկ չուտեր, վրան զի եղ շատ չ'ելլեր խնոցիէն:

99. Տղածգանին անկողնին քով ակիչ և մկրատ դնել պէտք է երեք անգամ խաչակնքելով, որ ալը չ'մօտենայ:

100. Պառկած ատեն ներքնավարտիքդ պէտք է որ բարձիդ տակը դնես. գիշերը դարա դուրան կը կոխէ քեզ:

3. ՊԱԼԵԱՆ

[¹] Ելունդ բառին տեղ դաւառները կը դործածեն խոսք:

ԺՈՂՈՎՐԴ. ԲԱՆԱՀԻՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՐՄԱՆՑԻՒՆ ԵՐԳԵՐԸ
Ա.

Փիտկիրու¹ վրան էլ չոգեր էր տուման,
Տումանի մէջն էր հալերը համան.
Առիւ թէ հուսելին² էրնեցի³ էրան⁴,
Աստուծմէն մէ⁵ լուսըմ իջնի Փիտկիրուն,
Փիտկիրուն էլ էրի⁶ վիզիաղցու⁷ պէսը.
Առիւ Աւետիսի ալ ֆինօ ֆեսը.
Ետանցեք քաշեցին Մեծօյն⁸ եասը.
Աստուծմէն մէ լուսըմ իջնի Փիտկիրուն.
Չարկիր տիրացուին խելքըն էլ առիւ.
Գրիգորի որդին Եատկեար⁹ թողիր,
Ինթիզար հօրքուրս սեւ հողը դրիր,
Աստուծմէն մէ լուսըմ իջնի Փետկիրուն:
Զմրուտն էլ ըսաց՝ վա՛յ անա, անա,
Ոնչ ու¹⁰ էլ որ չունիմ ցաւըս իմանայ,
Չեկաւ Օհաննէսըս մէմ¹¹ դուռը բանայ,
Աստուծմէն մէ լուսըմ իջնի Փիտկիրուն.
Այս դուռը Փիտկիրուն Գրիստոս բացեց.
Շատ բանիքներ առաւ, լեզուքներ գոցեց.
Մեղաւոր Սարգիսն էլ կանչեց ու լացեց,
Աստուծմէն մէ լուսըմ իջնի Փիտկիրուն:

Ծանօթ. — 1. Գիւղի անուն, թերեւս
փայտկիր, մերձակայ անտառին առթիւ.
2. Հոսելի. 3. Յորեանը յարգէն դատել.
4. Դէզ, որուն մեր կողմերը քեզ կ'ըսեն:
Բաբերդի երկրագործները երան կ'ըսեն
մանաւանդ՝ երբ կիները մաղով լեցուն
հողոտ ցորեանը հողին կուտան: 5. Մէկ.
6. Ըրիր. 7. Գիւղի անուն. 8. Մարդու
անուն, Մեծատուր: 9. Մարդու անուն:
Ոչ մէկը: 11. Անգամ մը, մէկ մը:

Բ.

Պօրտիկ նստաւ բակն ի վլաց¹
Ա՛յ խօրտիկ քու սիրուն.
Տաշտն ի² կոտրաւ, ջուրն ի դնաց:
Ա՛յ խօրտիկ քու սիրուն.
Ապսալ աղի³ խաբր մնաց.
Ա՛յ խօրտիկ քու սիրուն —
Էլլէլ⁴ էս կերթաւ կը⁵ ածուն
Սայե⁶ սպիտակ քընց⁷ որ մածուն.
Ծիծ կուտայի գրկանոցուն.
Ա՛յ խօրտիկ քու սիրուն.
Գու սիրուն էլ քու սիրուն,
Հազար էրնիկ քու տիրուն:

Ծանօթ. — 1. Լուացքի: 2. է կամ
էր տեղ գործածուած: 3. Աղային: 4.
Ելեր. 5. Բաբերդցիք ալ կը մասնիկը
կը գործածեն բառին սկիզբն ու վերջը.
6. հագուստ: 7. Գանգ:

Գ.

Հաւատովս հաւատամ, քեզ խոստովա-
նիմ,
Քեզ մեղայ Աստուծոյ սուրբ Աւախաշուտ¹.
Տեղդ էլ անուշ է, բարձր կամար ես,
Շեքերլուայ² դլխուն դուն թագաւոր ես.
Քեզ մեղայ Աստուծոյ սուրբ Աւախաշուտ:
Ծածկորդդ լալըդ է աքլափնէն խաւ,
Ըխտաւորդդ կուգայ, դուն մուրաւս կու-

տաս,

Դուն կայնիս առ Աստուած ըլլիս բարե-

խօս.

Քեզ մեղայ Աստուծոյ սուրբ Աւախաշուտ:
Հեռվանց էլ տեսայ, մոմերդ վառաւ³
Խոն խնդիրք խնդրեցի մուրաւոս առայ⁴
Եթիմ Ալեքզատէն⁵ գրուաւ քեզ ծառայ,
Քեզ մեղայ Աստուծու սուրբ Աւախաշուտ:

Ծանօթ. 1, 2. Շեքերլի՝ սար մը, ուր
Աւախաշուտ՝ ուխտավայր. Շեքերլուայ՝
սեռ. հոլով: Աւախաշուտ՝ թերեւս Աւագ
Աշոտ. այս բառին ստուգաբանութիւնը
կը յանձնեմ կարնեցի բանասիրաց ու-
շադրութեանը, ըստ որում մօտէն կրնայ
ըլլալ որ քննութիւն կատարեն: 3. Թե-
րեւս վառուայ, ես հոգւովս վառեցայ
մոմերդ վրաս տեսնելով(*). 4. Առիւ. Բա-
բերդ ալ նոյնպէս կ'արտասանեն: 5. Ա-
լեքսան անուն մէկը, որ գիշեր մը այդ
ուխտավայրը քնացած, ու տեսիլքի մէջ
աշուղութիւն ստացեր է Սուրբէն:

Դ.

Արի տիւպէր պապար մ'էնենք,
Ծոցդ պաղչա պար չունիս,
Ես քու սիրուն սեպեցեք եմ
Դուն իսկի խապար չունիս,
Չես որ գայ սեքս հարցընել,
Զալըմ, երբպար չունիս: —
Էս օր ես մէկ տիւպէր տեսայ,
Նստել է ծամբըվլայ (1),

[*] Աւելի հաւանական չէ՞ որ հոսայ ըլլայ
այս բառը: Ծ. Խ.

Ճրագը դրել է ծոցը ,
 Լուսն երեսն էր ցոլայ .
 Ո՞վ ինչ քսաց այս սիլպերին
 Նստել է skrsu կուլայ ,
 Ձեռ որ գայ skrsu հարցնել
 Ձալըմ եքիպար չունիս : —
 Աստուածածնին նեխիպ էնէր
 Տիլպեր քեզի առնէի ,
 Քաղէի քիւրիւ մանիշակ
 Հետ ծաղկունաց խառնէի ,
 Աստուածածին նէսիպ էնէր
 Սիրուն բերնէն առնէի ,
 Ձե՛ս որ գայ skrsu հարցնել ,
 Ձալըմ , եքիպար չունիս :

[1] Ծածկը Լուսնը :

Ե .

Ելել ես կ'երթաս օրանը ,
 Կոտրեցաւ սէլիս (1) մառանը .
 Իմ սրտիս սիրած ետեանը
 Աղջիկ Մանան , ո՞ւմ տնէն ես : —
 Մեր տան վերեւ հերկեր մերկեր ,
 Աչուլնին սիւրմիկի ներկեր ,
 Սիրել իմ չեմ կրէ քերկել
 Աղջիկ Մանան , ո՞ւմ տնէն ես : —
 Ելել ես կ'երթաս կը պերը
 Ոնչով չ'իյտեր սրտիդ սէրը .
 Ասալծէն գտնի քու մէրը (2)
 Աղջիկ Մանան , ո՞ւմ տնէն ես : —
 Մեր տան վերեւ արալըմ գարի .
 Քանի քաղեմ քամին տանի .
 Մէջը երեք կաքաւ բանի .
 Մէկը հարիկ , մէկը մարիկ ,
 Մէկն էլ իմ ետը կը լմանի (3)
 Աղջիկ Մանան , ո՞ւմ տնէն ես : —
 Խելքըս առիր , ո՞ր գեղէն ես :
 Ձեր դուռ մեր դուռ խանա խանա
 Մօրդ ըսէ , գայ դուռը բանայ .
 Մէկ պաղըմ տուր մարդ չիմանայ ,
 Աղջիկ Մանան , ո՞ւմ տնէն ես : —
 Աղջիկ դուն էրիր , դուն էրիր : —
 Խաբեցիր՝ ծոցդ քուն էրիր : —

[1] Սայլիս անիւր : [2] Մայրը : [3] Կը նմանի .

Ձ .

Լուսը լուսաւորչուն վա՛յ ուրացողին .
 Լուսաւորչայ տեսած լըսին ծառայ եմ .
 Համբերելով չարչարանքը յանձն առաւ ,

Իր հանդերձին հագած խաւիք ծառայ եմ :
 Մօրն անունն էր Աննա , հօրն էր Յովակիմ
 Ինքը նեվահիւր էր իսկի չունէր գին ,
 Սիրալ սուրբ սեղան էր , պրկընուն (1)
 սկիհ ,
 Անուն Մէյրեմ անե կուսին ծառայ եմ : —
 Աստուած հրաման տայ քեզ կուգայ գա-
 լուն ,
 Ով որ մուրաւ ունի , հասնի իր բարուն .
 Ճշմարիտ Հաղորդը միս է ու արուն .
 Սըկու (2) միջին բազմած Մասին ծառայ
 եմ : —

Պատարուց (3) էլ պիտի (4) թագ ու էլ
 վակաս ,
 Մուրաւ խանին ի՞նչը մնաց որ պակաս .
 Տարուն մէկ անգամ մը դուն աշխարհ
 կուգաս .
 Իցցըն աւուր (5) ծըմին , պասին ծառայ
 եմ : —

[1] Պրկուլնքը : [2] Սկիհին : [3] Պատարա-
 գին . այսպէս կ'արտասանեն տեղ տեղ ի Բաբերդ
 աւ [4] Պէտք է : [5] Յիսուն աւուր :

Հաւաքեց ի կարին [1894]

ԴՊԻՐ

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

Մեր թղթակիցներէն կը խնդրենք ու-
 չաղրութեան առարկայ ընել վերին աս-
 տիճանի կարեւորութիւնը Հէքիաթնե-
 րու , որոնք երբեմն կ'երեւան ճիւրա-
 կընի մէջ : Ազգագրութեան , լեզուա-
 բանութեան , պատմութեան և ընդհան-
 րապէս բանասիրութեան համար շատ
 կարեւոր է հէքիաթներու հաւաքումը :
 Խորհուրդ կուտանք իրենց՝ խնամով
 կարգաւ ուսումնասիրել արդէն հրատա-
 րակուած հէքիաթները , և ջանալ գտնել
 անոնց variantները , ինչպէս և հաւա-
 քել ուրիշ հէքիաթներ՝ որքան որ կայ ի-
 րենց գաւառական շրջանակին մէջ :
 Լաւագոյն է , հրատարակուածները կար-
 դալ պառաւ մամիկներուն և անոնց բեր-
 նէն քաղել թէ՛ վառիանդները և թէ՛ ու-
 րիշ նոր հէքիաթներ՝ եթէ կարելի է մա-
 միկներու լեզուն նոյնութեամբ պահելով :

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ

ԽԱՐԲԵՐԴ ԵՒ ՄԷԶՐԱ

Անցեալ անգամին գրած էի Խարբերդի և Մէզրաի բնական դիրքին, շէնքերու եւ բնակչաց թիւին վրայ: Այս անգամ կը փափաքիմ անոնց մէջ գտնուող ժողովուրդին վիճակը քննել:

Խարբերդցիք ⁽¹⁾ լեռնային բնակչութեամբ օժտեալ, կոշտ, դէգ եւ կռուասէր են: Մտաւորապէս ալ շատ չոր եւ անբերրի են իրենց միջավայրին պէս: Եփրատ Գօլլէճը՝ ուրկէ սգտուած են բոլոր հեռաւոր քաղաքներն ու գեղերը, իրենց շատ քիչ օգուտ հասուցած է, կամ աւելի չիտակը իրենք օգտուելու վիճակն ունեցած չեն: Ասոր ապացոյց ալ կրնանք սեպել սա իրողութիւնը թէ մինչեւ հիմա Եփրատ Գօլլէճէն ընթացաւարտ 120 հոգիէն հազիւ հինգ հատը Խարբերդէն է: Գործի մէջ շատ դանդաղ են եւ այս դանդաղութիւնը կ'երեւնայ իրենց մինչեւ իսկ քալուածքին և խօսուածքին մէջ: Մինչեւ որ արեւը պորտերնուն վրայ չցաթէ՝ իրենց մահիճը չեն թողուր: Շատ զարմանալի է որ այս տեսակ լեռնային ժողովուրդ մը իր զաղափարները պաշտպանելու ուժը չունենայ: Խարբերդցիք այսպէս զարմանալի ըլլալու բարեբաղդութիւնը ունին, թէ և գաղափարի անկախութիւն չունին: Ինչ որ օտարը կ'ըսէ, իրենց համար պատգամ մ'է: Օտարամոլութիւնը այնքան մը զօրացած է անոնց սրտին մէջ որ ինչ որ ազգային է՝ խոտելի կը սեպեն եւ ինչ որ օտարինն է՝ պաշտելի: Երբեք ձեռներէցութեան հոգի չունին. մինչեւ իսկ իրենց կրթական գործերը օտարին ձեռքը տուած են, բայց ասով հանդերձ աւելցնելու ենք թէ Լուսաւորչական տարրը վերջին 10—15 տարիներու մէջ ինքնագիտակցութեան պէս բան մը ունեցաւ: Թէ և Խարբերդցիք արհեստական եւ մտա-

ւորական տեսակէտներով շատ ետ են, բայց միւս կողմէն մեծ զարգացում ըրած են... զրպարտութեան եւ բամբասանքի մէջ: Ասոր ալ միակ պատճառը միսիոնարական տարրին աչքը մըտնելու փափաքն է: Խարբերդցիք ատանց միսիոնարի բան մը չեն կրնար ընել, մինչեւ իսկ... աղօթք, Շատ անգամ կը տեսնես որ մարդիկ իրենց խանութին գործերը ձգած՝ բամբասանքի եւ զրպարտութեան առեւտուրին դացած են: Հոս կ'ինքը՝ այրերուն հաւատար ըլլալու իրաւունքը ստացած են... բամբասանքի մէջ: Յաւալին հոս է սակայն որ միսիոնարները իրենց ականջները շատ երկնցուցած եւ լայնցուցած են այդ խօսքերը լսելու համար: Շատ հետաքրքրական պատմութիւններ կան այս ամբաստանութեանց վրայ, բայց ուրիշ ժամանակի կը թողում:

Բողոքականի եւ Լուսաւորչականի կրօնը շատ մաստիկ է, աւելի մեր բողոքականներուն կողմէն սակայն, քան թէ Լուսաւորչականներուն: Անցեալ զրամական տաճնապններու ատեն, կարգ մը Լուսաւորչական կարող ուսուցիչներ պարապ մնացեր էին և կարգ մը նոյն իսկ անճարակներ բողոքական ըլլալու առաւելութիւնը ունենալով՝ ազոտոր գործ ունէին: Բողոքականները զրամի բախումն ատեն ալ շատ չահեցան: Հօրիկ է ըսել թէ իրաց այս ընթացքէն սոսկալի կեղծաւորութիւն մը, կրօնական կեղծաւորութիւն, մտած է Խարբերդցոց մէջ:

Խարբերդցիները ըսի մտաւորապէս շատ ցած մակարդակի վրայ կը գտնուին, բայց ուսումնական դասակարգ մը կայ որ բաւական մեծ փայլ մը կուտայ անոր, և եթէ պատահի որ այդ դասակարգն ալ վերնայ, Խարբերդի ժողովուրդը գեղացիի մը՝ չափ ալ արժէք չ'ունենար:

Խարբերդցոց հագուստը գլխաւորաբար զպուն (էնթարի) եւ շալվար է, թէ եւ եւրոպական հագուստներ ալ ընդհանրապէս վրայ են: Ուտելիքները շատ աւանդաւոր են եւ պարզ խամութեան մը կըր-

(1) Հորիկ չկայ ըսել թէ Խարբերդ ըսելով միայն Խարբերդ քաղաքը հասկնալու է եւ ոչ ամբողջ Խարբերդի վիլայէթը:

նայ իր ապրումսը ճարել... եթէ ուրիշներուն գործին չխառնուի:

Խարբերոցոց բարոյականը դրուատելի է, թէեւ վերջին տարիներու մէջ անկում մը ունեցաւ կանխահաս լուսաւորութեան պատճառաւ որ սխալ կերպով մատակարարուեցաւ իրենց:

Մէզրայի ժողովուրդը շատ ճարպիկ, ճկուն եւ ուշիմ է: Ամէն գոյնի, ամէն ձեւի կը յարմարի. Գործի մէջ « Բերնով ճնճուղ կը բռնէ »: Իր քաղաքներն իսկ յատկանշական արագութիւն մը ունի: Մինչ իսկ գործ չունեցող մը այնպէս արագ կը քալէ որ կը թուի թէ հազարաւոր հակ ապրանքներ իրենց խանութին դուռը կը սպասեն:

Մէզրացի ժողովուրդը շատ ալ ձեռներէց է, կրցած չկրցած բանին մէջ կը մտնէ, գիտցած չգիտցած բանը ընելու ճարպիկութիւնն ունի: Բամբաստելու շատ ժամանակ չունի եւ եթէ « Բաղդին քըսակէն » քիչ մը ժամանակ անցնի ձեռքը, քեյֆի կը յատկացնէ:

Ուսման փափաքը շատ զօրաւոր է Մէզրացի ժողովրդին մէջ, Հասարակ եւ րիտասարդներ սարէն ձորէն այնքան մը բան հաւաքած են որ իրենց հետ խօսողին խորհիլ կուտան թէ դպրոցէ մը ելած են: Իրենց գիտցածը չգիտցածը կը կլցնեն շատ դիւրութեամբ: Շատ անգամ Գօլլէճի բարձր ուսում առնող անձերն իսկ կը ստիպուին լռել անոնց առջեւ որ զարմանալի կերպով լեզու կը թափեն:

Երկու հատ ընթերցատուն կայ ուր շատ մը թուրքերէն եւ հայերէն գիրքեր կան եւ կանոնաւոր ալ լրագիրներ կուգան: Հոտ կ'երթան երիտասարդները շատ անգամ կարդալու համար եւ խաղալու համար կարգ մը եւրոպական խաղեր որ վերջերս բերուած են: Մէզրայի մէջ յարաբերութիւնները շատ բարեկարգ են, և քիչ մ'ալ շատ պաշտօնական... (պաշտօնեայ են որովհետեւ շատերը) և կեղծաւորութիւնն ալ եւրոպական է: Բողոքականի եւ Լուսաւորչականի խտրութիւն չկայ: Մինչև իսկ կրթական գոր-

ծերու մէջ իրարու օգնութեան կը դիմեն: Կաթոլիկ բնաւորութիւն ունեցողներ ալ կը գտնուին իրեւ հնութիւն... յարգելի: Հագուստները Մէզրայի մէջ շատ նրբացած են: Ապրումսը դժուար է հոս, որովհետեւ ամէն մարդ ստիպուած է իր միջավայրին յարմարիլ որ շատ փայլուն է: Խարբերոցիք՝ Մէզրան « Պզտիկ Պոլիս » կը կոչեն:

Մէզրացիք այսքան զարգացած ըլլալուն պատճառները գլխաւորաբար երկուք են. 1. Մէզրայի ժողովրդին շատ մը տարրերէ կազմուած ըլլալը, Ակնցիներէ, Արաբկիրցիներէ, Չմկածագցիներէ, Բալուցիներէ եւ ուրիշ տեղացիներէ: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրն իր գոյնը բերած է եւ միասին խառնելով՝ աղուոր խառնուրդ մը կազմած է: Ակնցիները շատ կարեւոր դիրք կը բռնեն Մէզրայի մէջ և հասարակութիւնն ալ շատ հաշտ աչքով չի նայիր անոնց՝ այն պատրուակով թէ իրենց գործերուն մէջ շատ ճիշդութիւն կ'ընեն: 2. Կառավարութեան կեդրոնին հոս հաստատուած ըլլալուն պատճառաւ, պաշտօնեայներ, ջոջ հարուստներ, մեծ վաճառականներ, յաջողակ արհեստագէտներ եւ քիչ շատ գրել կարգալ հասկցողներ հոս կը ժողովուին: Ով որ քիչ մը ինքզինքը կը ժողովէ, Մէզրա կը վազէ:

Պէտք է ըսել որ թէեւ ընդհանուր կերպով լուսաւորեալ է Մէզրան, բայց դարձեալ այնպիսի տիպարներ եւ ծաղրելի անձնաւորութիւններ կան, որոնց նմանը Խարբերդ պիտի չկրնանք գտնել, եթէ օր մը դանոնք փնտռելու փորձութեան մէջ իյնանք:

Խարբերդ-Մէզրա

ԱՏԻՆ

Ե. Խ. — Մեր աշխատակցին այս քննադատութիւնը քիչ մը խիստ է և անպատ խարբերոցոց, բայց իբրեւ ինքնադատ, անկեղծ ըլլալու առաւելութիւնը ունի. ինչ որ աւելի յարգի է: Կան կտրգ մը քաղաքացիներ որոնք սնուարծութիւն ունին իրենց աջեակին վրայ, նման այն « պտկէն ծաղկած » ներուստ որոնք իրենց նախահայրերն ունին միայն պարծանքի առարկայ: Ատիլի այս յօդուածի նման ընկերական բարքերու, նկարագրի ուսումնասիրութիւններ երանք թէ շատ տեղերէ գան Բիւրակին: Ե. Խ.

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ

Մանիսայի գաւառաբարբառին

Յօդուածով մը (Բիւրակն . Թ . 19) խօսած էի արդէն թէ Մանիսայի հայ գաւառաբարբառը կը պարունակէ չորս կարգի բառեր: Այդ բառերը խօսակցութեան մէջ, ինչպէս յայտնի է, պիտի առնեն զանազան ձեւեր հոլովման և խոնարհման օրէնքներուն հպատակելով: Ձանց ըրած էի հոն այդ ձեւերուն կամ երեւոյթներուն վրայ խօսիլ, և այժմ կը ներկայացնեմ Մանիսայի բարբառին ուրուագիծը, ի վեր հանելով ամենէն աւելի Մանիսայի գաւառաբարբառին յատուկ հանգամանքը բնորոշող գիծերը: Չեմ ուզեր խօսիլ այն յայտնի և օգտակար դերին վրայ զոր այս կարգի նոյն իսկ դուզնաքեայ այլ խղճամիտ ուսումնասիրութիւն մը կրնայ ունենալ լեզուաբանական կամ պատմական խնդիրներուն մէջ:

1. Մասնիկներ. — Գաւառաբառս ունի մասնիկներ որոնք աւելնալով բառերուն ծայրը՝ կ'եղանակաւորեն անոնց իմաստը . ինչ .

1. Ական (վերաբերութիւն, բաշխում). — Թագաւորական (մարդ է), չորսական:

2. Յու (այսինչ գործին որոշուած). — Հարսնացու, փեսացու, տէրտէրցու:

3. Անկ (կերպ, եղանակ). — Ասանկ, անանկ, ատանկ (1):

4. Նոց (արժէք). — Վարնոց, վերնոց, սուղնոց: — (տեղ). — Էրդընոց, տգալնոց:

5. Կան (զբաղում, գործ). — Մուրացկան, լալկան:

6. Ան (գոյականակերտ մասնիկ, բան մը ընող). — Վազան: աման, հաչան (2):

7. Ոս (չատուութիւն). — Բարոտ, մուրջուտ (մըջիւնոտ), օհմոտ (սոսկալի):

8. Ուկ (խմաստը խստացնող). — Ձա-

[1] Մեծ Նոր գեղի մէջ կ'ըսուի նաեւ Բնանի [Բնչպէս, որ գոյութիւն չունի մեր բարբառին մէջ]:

[2] Ան մասնիկը կայ նաեւ մեր մատենագրական լեզուին մէջ. ինչպէս կը տեսնուի էջնան, Գրոսնան բառերէն:

գուկ, որուկ (այրող), տաքուկ (3):

9. Ուք (գոյականակերտ մասնիկ). — Աւտուք (աւել-ոտ-ուք), աղտուք (աղք-ոտ-ուք), մաղմղուք (մաղ-մաղ-ուք) (4), մաղմղուք (մաղ-մաղ ուք=աղ-ուամաղ):

10. Կեկ կամ կակ (առաւելութիւն). — Աղկեկ (5), մեծկակ, խոշորկեկ:

2. Կրճնառում. — Ձայնաւորով սկսող բառերու առջեւ քա կոչական մասնիկին ա ը քը ապառնի և մը (մի') արգելական մասնիկներուն ը ը կը կրճատուին. ինչ. Բ'աջի (6) (քա՝ աղջիկ) Բ'առնես (տը առնես) մ'անիծեք (մը անիծեք):

3. Ձայնաշրջութիւն. — Ձայնաշրջութեան ենթարկուած են ընդհանրապէս պարզ տառերէն ա, ե, կ, չ, ւ, ճ:

Ա=է, ինչ. Էնել, պէնել = ա(ն)նել, պանել:

Ե=ա, է, ի, — ինչ. աղպար, ծառք = եղբայր, ձեռք. — Էրկան, Էթալ (7) Էկո՝ = Էրկայն, Էրթալ, Էկուր. — Իրեք էնիմ, պագնիմ = Էրեք, ընեմ, պագնեմ:

Կ=յ. (ընդհանրապէս նայ տառերէն առաջ). ինչ. մլրատ, պալլայ, մէյնիլ, քալուիլ = մլրատ, բակլայ, մեկնիլ, քակուիլ:

Չ=չ. ինչ. Աքք, Ի՞քք = աչք, Ի՞նչ:

Ի=պ, ինչ. Կոիպ, պառապ = Կոիւ, պառա:

Ճ=ժ. (կ գիրէն առաջ) ինչ. Կծկիլ = Կնկիլ (գուճք) Կոծկիլ = Կոնկիլ:

Ձայնաշրջութեան ենթարկուած են նաեւ այ, եայ, ոյ, իւ, ու երկբար-

[3] Ու Կ մասնիկն ալ կայ մատենագրական լեզուին մէջ ինչպէս կը տեսնուի Բնանի, Գրոսնան բառերէն:

[4] Մուրալ [կրակ] գործածուած կայ Ե. Գաւառ մէջ:

[5] Աղկեկ բառին արմատն է ու որ կ'երեւի նաեւ ուրա [աղ-ուր] բառէն:

[6] Ղ գիրը կորսուած է նաեւ ուրա [մեծ եղբայր. տն. ուր], Գ Գ [ճեղ մը] բառերուն մէջ:

[7] Բ գիրը ինկած է նաեւ Ե՞ք [երբ] բառին մէջ: Այդ երեւոյթը կը տեսնուի նաեւ զըրական լեզուին մէջ ալ. ինչ. Բարշ = բաշ. վարգել = վագել. արթել = աթել. բարժանել = բաժանել. Թարշամիլ = Թորշոմիլ Թոշմիլ. և ևն:

բառները. այս փոփոխութիւնը սղում անունով ճանչցուած է :

Այ=տ. ինչ. ծոն, լոն, փոտ = ձայն լայն, փայտ :

Այ=ա. է. ինչ. էրկան, ասոր=երկայն, այսոր. — եզի=այգի :

Ոյ=ո. քոր, թոլ, ընկոզ, կոզ, պոն կոն, լոս = քոյր, թոյլ, ընկոյզ, կոյզ, բոյն, գոյն, լոյս. կայ նաեւ բացառաբար ոյ = ու օղջոն, օղջոյն ծւ :

Եա=ե ինչ. անցել (շարթու), մեռել, = անցեալ, մեռեալ :

Իւ=ի. ե. օ. — ինչ. հարիր. արին, ալիր, աղպիր, հիսել, ծիթ, նեղու-թին = հարիւր, արիւն, ալիւր, աղբիւր, հիւսել, ձիւթ, նեղութիւն. — կեղ, եղ, = դիւղ, իւղ. — ծօն, տօր = ձիւն, զիւր :

Ու=ո ինչ. կակոզ, կանոխ, կլոխ = կակոզ, կանոխ, գլոխ :

4. — Յոգնակի. — Յոգնակերտ մաս-նիկներն են. 1. եր կամ ներ. ինչ. մարդ մարդեր, մարգրիտ, մարգրիտներ. 2. (տ)աք (այք). ինչ. կնտաք (կնիկներ), որ ներ մաս-նիկով կրկին յոգնակի կ'ըլլայ. ինչ. կըն-տաքները (եկեր են) : կնտաք ին սեռա-կանը կ'ըլլայ կնտոց. ինչ. կնտոցը տե-ղը (կանանց վերնատունը) : Այս մասնի-կը միայն գաւառաբարբառիս(*) մէջ տես-նուած է կնտաք յոգնակի ձեւին վրայ, որ այժմ գործածութենէ դադարիլ սկը-սած է :

3. սի. ինչ. ամնսի (աման-տի) = ամաններ : Այս բառն այժմ անգործածելի դարձած ըլլալով՝ սի յոգնակերտ մասնի-կըն ալ նոյն բախտին ենթարկուած է : (8)

4. կայ նաեւ ուանք յոգնակերտ մաս-նիկ մ'ալ, ինչ. կտորուանք, տեղուանք :

5. Ածական. — 1. Հասարակ ածա-կաններն են. քարս (քաղցր), աղիեկ, ցօրս (նօսր), քարզ (թանձր), պարս (բարձր) : 2. Թուական ածականներն են. մէկ, երկու, իրեք չորս, հինգ, տասը, քը-սան, էրսուն, քառսուն, իծծուն, ված-ծուն, եէթմիշ, սէքստն, տօխսան, հա-

[*] Ե. Խ. — Ուրիշ գաւառներ ալ ցարդ գործածութեան մէջ է, Միայն Մանիսայի գա-ւառի չէ :

րիր, հաղար, ելն : 3. Ստացական ա-ծականներն են. իմ կամ իմնուն, մեր կամ մերնուն, քու կամ քոյնուն, ծեր կամ ծերնուն, անոր, անոնց : 4. Ցու-ցական ածականներ են. տս, տն, տտ : 5. Անորոշ ածականներն են. ի՛նչ (ինչ), ամէն մէկ, ելն :

6. Դերանուն. — 1. Անձնական դե-րանուններն են. ես, մենք, դուն, դուք, տնի, տնոք. Կը հոլովուին սապէս :

Ես	մենք	Տուն
Իմ	մեր	քու
Ինծի	մզի	քզի
Ինծի (հյց.)	մզի (հյց.)	քզի (հյց.)
Ինծիմէն	մզիմէն	քզիմէն
Ինծիմով	մզիմով	քզիմով
Տուք	տնի	տնոք
Ծեր (9)	տնոր	տնոց
Ծզի, տզի	տնոր	տնոց
Ծզի (հյց.)	տնի	տնոք
Ծզիմէն	տնիկնց, (10)	տնորմէն տնոցմէ
Ծզիմով	տնով, տնորմով	տնոցմով

2. Ցուցական դերանուններն են. տսի, տնի, տտի, սըվի, նըվի, տըվի. Կը հոլովին սապէս, սըվի սըվոր, սընկինց, սըվով. — սըվոնք, սըվոնց, սըվոնցմէ, սըվոնցմով : (Ծ. Խ. Լաւագոյն է ու ու զրեւ) :

3. Ստացական դերանուններ են ի-մինս, միրինը, քոյնը, ծերինը, ինչպէս. իմինս, քուր է. — տսի քոյն է (քու-կինդ է). եւայլն :

7. Բայ. — Բայերուն մէջ դիտելի է աւելի վերջաւորութեանց ձայնափոխու-թիւնը. բոլոր եւ վերջաւորող բայերը կը հնչուին իմ սահմ. ներկայ եւ ապառ-նի եւ ստորադասական ժամանակներուն

[8] Խորրեղի մէջ գործածուած ածնէյոգ-նակի ձեւը յառաջ կուգայ անշուշտ = ամա-նանի ձեւէն [ինչպէս. նամակ, նամակտի եւն.]

[9] Ի եւ ո տառերը լծորդ են. ինչպէս կը տեսնուի բուծ եւ բուտ, տիտ եւ ծիծ, կէտ եւ կիծ, եւ թերեւս արած[եմ] եւ արօտ [արաւտ] բառերէն ալ :

[10] Ի բրեւ միջադիր [infix] կամ վերջա-դիր [suffix] յաւելուած, յաճախագէտ է մեր գրական արդի կամ գաւառական լեզուին մէջ. ինչպէս. մեծ, քիշթ, շատոնց, կանանչ, ա-սոնք, մենք, մեղուն, ծին, եւայլն :

եղակի եւ յօքնակի առաջին դէմքերուն մէջ. ինչպէս կը սիրիմ, եւ խառնիմ, ուսիմ նե. իսկ իմ վերջաւորող բայեր կան որոնք մերթ իրենց այդ վերջաւորութիւնը կը պահեն կամ ամ ի կը փոխեն. ինչպէս. սորվիլ, խօսալ: Հետեւաբար, գաւառաբարբառիս մէջ կան երեք լծորդութիւններ. իլ(ել) իլ և ալ, (իլ վերջաւորող բայերէն անոնք որ նախապէս ել կը վերջաւորէին՝ կրկին կը հետեւին ել լծորդութեան յատուկ խոնարհման ձեւին):

Էական բայն է իմ (եմ),

Սահմ. ներ.	Անկտ.	Կտ.	Ապառ.
Իմ	էի	էղայ	տ'ըլիմ
Էս	էիր	էղար	տ'ըլիս
Է	էր	էղաւ	տ'ըլի
Ինք	էինք	էղանք	տ'ըլինք
Էք	էիք	էղաք	տ'ըլիք
Էն	էին	էղան	տ'ըլին

Հրամայկն.	Ստորադս.	Անկտեւոյք
Էղիր	ըլիմ նէ	ըլիլ
Մ'ըլիր	ըլիս նէ	Անցեալ
Էղիք	ըլի նէ	էղած
Մ'ըլիք	ըլինք նէ	Ապ. ընդ.
	ըլիք նէ	
	ըլին նէ	ըլիւիք

Կը սիրիմ	Կը սիրէի	սիրեցի	տը սիրիմ
Կը սիրես	Կայլն	Կայլն	տը սիրես
Կը սիրէ			տը սիրէ
Կը սիրինք			տը սիրինք
Կը սիրէք			տը սիրէք
Կը սիրեն			տը սիրեն

Սիրէ	սիրիմ նէ	սիրել
Մը սիրեր	սիրես նէ	
Սիրեցէք	սիրէ նէ	սիրած
Մը սիրէք	սիրինք նէ	
	սիրէք նէ	սիրելիք
	սիրեն նէ	

Այսպէս կը խոնարհուին գրիմ, խմիմ, ուղիմ, եւայլն:

Կը սորվիմ կը սորվէի սորվեցայ տը սորվիմ

Կը սորվիս եւայլն

Կայլն սորվեցանք տը սորվինք

Սորվէ սորվիմ նէ սորվիլ

Մը սորվիր

Կայլն սորված

սորվելիք

Այսպէս կը խոնարհուին պառկիլ, հայիլ, մրեղիլ, եւայլն:

Կը խօսամ կը խօսայի խօսացի տը խօսամ
Կը խօսաս կը խօսայիր խօսացիր Կայլն
Կը խօսայ Կայլն Կայլն

Խօսա'	խօսամ նէ	խօսալ
Մը խօսար		խօսացած
Խօսացէք		խօսալիք
Մը խօսաք		

Այսպէս կը խոնարհուին վախալ, պիտալ, կարգալ, աղալ, եւայլն:

Գիտելիք. — Նիլ եւ Գալ վերջաւորող բայերը արմատական ժամանակներուն մէջ կը զարտուղին, հագնիլ, հագայ, հագեր, հագած. — իմեալ, իմցայ, իմցիր, իմցած. — մառնալ, մառցայ, մառցիր, մառցած:

Զարտուղի բայերն են ել (էրի, էրէ', էրած), ցալ (տուի, տուր, տուած), քսիլ (քսի, (1) քսո, քսած) եւայլն:

Անկանոն բայերն են. երալ, (կացի, կնա, կացիր, կացած), կալ (էկայ, էկո', էկած). ուսել (կերայ, կեր, կերած) եւն:

Գիտելիք. — Սահմ. ներկ. եւ Անկատարին, Ապառնիին եւ Հրամայականի մասնիկներն են կը, եր (պիտի, տի, տը) մը' (մի') բաղաձայնով սկսող բայերէ առաջ. իսկ անոնց ընդ կը կրճատուին ձայնաւորով սկսող բայերէ առաջ, ինչպէս կ'առնեմ, ե'քամ, մ'եցեմ, եւ միտվանկ բայերու առջեւ ալ եր, մը, ինչպէս նաեւ ժխտական չը մասնիկը՝ կուին հետեւելով եու, մու, չու ձեւերը կ'առնեն. ինչպէս կու եամ, եու լամ, մու գար, չու եար:

8. Նախադրուիւն. — Վերան (վրայ), հրմար (համար), բընց (քան զ. ինչպէս փորս մօտ է քննք քորս. — քննք վերինը աղէկ է). 'անց (առանց. ինչպէս. 'անց հաց=առանց հացի). հազկէ Լէն,

[1] Գիտելիք է ըսել բային անց. կատար. եգ. Գ. գէմքը ըսող [բաւ], որ գրաբարի առաջն է անշուշտ: Արարանպէկի, Պոսոյ, Զմիւռնիոյ բարբառներուն մէջ չեմ գիտած այդ ձեւը: Խարբերդ ու Մալաթիա ինչպէս կը գործածուի արգեօք:

ՊԱՏ. ԽՄԲ. — Անկալ մէջ կը գործածուի այս ըսող ձեւը:

9. Մակքայ. — Հերու, հունա, հուսա, հըմը (հիմա), հինուց, վաղուընէն (առուու), ըլ (ալ), տարոց տարի, քաղքոց քաղաք. (այս վերջինները կը գործածուին իրր մակքայակերպ առացուածներ) :

10. Շաղկապ. — Շաղկապներուն թրքերէնները կը գործածուին ընդհանրապէս. ինչպէս. չիւնքի, էյէր, քի ևլն :

11. Միջարկութիւն. էրնէկ, մեղայ, օֆ, ախ, ապրիս կամ աֆէրիմ, եւայն :

Մանիսա

Գ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ

Փափաքելի է որ Բիւրակնի բոլոր աշխատակիցները խնամով կազմեն իրենց քաղաքի ու գաւառի մէջ խօսուած գաւառաբարբառին ուրուագիծը՝ համաձայն Պ. Շահինեանի այս աշխատութեան եւ եթէ կարելի ըլլայ, աւելի ընդարձակ, օրինակներով ու ծանօթութիւններով : Զմոռեալ նաեւ համաձայնական մասը :
Խ Ս Բ .

ԳՐԱԿԱՆ

ԿԱՆԱՆՑՆԵՐԻ ՄԷՋ

Կանանչներու մեջ նստած՝ հետօրեմ, Ուր բոշունց իրենց իղծերն կ'օրօրեն, Աղջիկ մը քննու գուլպայ կը հիւսէր Ու զինք դիտողին սրտին մեջն ալ սէր :

Այդ կանանչներուն մեջ տեղն իրեն վարդնէ գեղափոքէր, կարմրէր գուարք, եւ իր շուրջն եղող ծաղիկներ սիրուն կարծես բօցեկին իր ժպտին սիրուն :

Երբ կը ժպտէր նե — ժպիտ երկնային — Ծաղիկներ բօցեմ՝ իսկոյն փոքեին : Գարունը իմով, քե գարունով ինք՝ Կը սիրափայլէր, այդ մնաց գաղտնի :

Ոչ սեւ խորհուրդ մը, ոչ մէկ յիշատակ Ձեր խորհումեցներ իր նակասն յսակ. Հայելանքման իր աչկերուն մեջ, Ոչինչ կար նման վառ սիրոյ անեղ :

Քնար մ'էր գողտրիկ, քելերն՝ խինդ, ժպիտ երազանց, փափափ, յոյս նորափոքիք, Ուր քրքրուային ուրախ անխրոնով Ամեն հպման օսկ փափուկ շեշտերով :

Իայց երգն որ այդ կոյս քնարն կը հնչէր Դիտակից երգ մը, յուզիչ երգ մը չէր :

Թել մը կը պակսէր, թել մը որ սակայն Երգին հոգին է — վեսի թելն էր այն —

Կանանչներու մեջ նստած հետօրեմ
Ուր բոշունց իրենց իղծերն կ'օրօրեն,
Աղջիկ մ'երջանիկ գուլպայ կը հիւսէր,
Եւ զինք դիտողին սրտին մեջն ալ սէր :

ԱՐՑՈՒՆՔ

ԱՋԳԱՅԻՆ

Գարթալի ժողովուրդը աւս կիրակի առտու բաղդ ունեցաւ վայելելու Ս. Պատրիարք Հօր պատարագը և հոգեւորապէս մխիթարուելու : Հոժ բազմութիւն մը ներկայ էր Ս. Պատարագին և քարոզին որու բնաբանն էր «Դուք տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք» :

Սեղանցիին աւարտման, սեղան տըրուեցաւ որուն կը նախագահէր Ս. Պատրիարքը : Դպրոցին սանուհիները երգեցին Ս. Պատրիարք հօր անուան ձօնուած երգ մը՝ առաջնորդութեամբ իրենց ուսուցիչ Պ. Յ. Մկրտիչեանի :

Սեղանին վրայ բարեմաղթութիւններ եղան Վեհ. Սուրբանին արեւշատութեան համար :

Սեղանէն ետքը, փոքրիկ սիրուն աղջիկ մը Ս. Պատրիարքին ձեռքը համբուրած ատեն, իրեն հարցուեցաւ թէ «Կը ճանչնաս, ո՞վ է այս մարդը : — Ո՛չ, պատասխանեց աղջիկը : — Ի՞նչպէս չես ճանչնար, ան է մեր էն մեծ վարդապետը : — Ո՛չ, ըսաւ աղջիկը միամիտ ու սիրուն շեշտով մը, անկէ աւելի մեծը կայ : — Ո՞րն է, հարցուցին զարմանքով : — Անկէ աւելի մեծը կայ. ան՝ որ էջմիածին կը նստի, պատասխանեց փոքրիկը ժպտելով :

Այս աղջիկը — հազիւ 5-6 տարեկան — Գարթալի մանկապարտէզին սանիկներէն է

— Տիարալէքիւրէն մեղի կը գրեն թէ աղգ. գործերը անկերպարան վիճակէ ելլելու ճամբուն մէջ են. Թաղ. Խորհուրդը և Հողաբարձութիւն կազմուած են որ աղգ. վարժարանին ղեկը ձեռք առնելով

սկսած են կարգի կանոնի բերել, Պ. Դանիէլեան, զոր տարօրինակ քմահաճոյքով մը ուղած էին (կամ աւելի ճիշդ արժանապատիւ ոմն ուղած էր) պաշտօնանկ ընել, վերստանձնած է իր պաշտօնը:

Կը մաղթենք որ տեւական ըլլան այս տնօրէնութիւնները, եւ թեմական կըրթական եւ այլ գործերը օրէնքի համաձայն ուղղութիւն ստանան:

ԲԱՌԳԻՐՔ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻԻՅ

Քրեանքան աշխատասիրութիւն

Հ. Մ. ՔԱՁՈՒՆԵՒԻ

Վեհե. Մխիթարեան Միաբանութեան

Գին 60 ֆրանք

Կ. ՊՕՏԻԿԵԱՆ, վկայեալ ուսուցիչ Հայ, Թուրք եւ Յրանսերէն լեզուի եւ ուսմանց ճիւղերու, տրամադիր է տեսչական կամ ուսուցչական պաշտօն մը ստանձնելու գաւառական քաղաքի մը մէջ. — պայմաններ՝ գոհացուցիչ:

Դիմել Դաւթեան Գործակալութեան:

Մեր գրքերէն մէկը բոլորովին սպառած է եւ մեր հաւաքածոյին մէջ ալ կը պակսի, այն է

Ա. ՎԱՐԺՈՒԹԻԻՆ ՄԱՆԿԱՆՑԻ

Բ. տպագրութիւնը, որ կատարուած է Պաղտատեան տպարանի մէջ 1889-1890 թուականին:

Նոյն Բ. տպագրութենէն ո'վ որ մեզի յէ, փոխարէնը կը վճարենք կրկին ղինը:

Իբրեւ ծանօթութիւն ըսենք թէ գրքին մէջ կայ, Յառաջաբանէն ետքը, գրավարժութեան օրինակներ:

ԱՅՆԹԱՊԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Կ'իմացնենք թէ ստիպուեցանք դադարեցնել իրենց թերթին առաքումը, անոր համար որ մեր գործակալը (որուն անունը տալ փափականկատութեան հակառակ է առայժմ, 1899 Մարտ 3ին ծանուցած ըլլալով հանդերձ թէ «Բաժնեզինները գանձած եմ, գալ փոսքով պիտի հասցենամ ամբողջովին» մինչեւ այսօր՝ որ կ'ընէ վեց ամիս, ղեռ չէ ղրկած իր

քով գտնուած դումարը: Հետեւաբար կը խնդրենք որ ետ առնեն իրենց վճարածը եւ մեզի ղրկեն իրենց տարեգինը՝ վստահելի միջոցով մը:

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Հայկալ, Գ. Բ. — Կանխիկ գործելու պայմաններս կը յիշեցնենք:

Խարբերդ, Խ. Բ. — Ձեր բոլոր ղըրկածները ստացած ենք:

Շապ-Գարահ. Ս. Վ. Ս. — Ղրկեցինք թիւ 4 եւ 5, իսկ 1-2ը այդտեղ կարելի է գտնել:

Ձեյթեկ, Ա. Կ. — Ղրկածնիդ ժամանակին ստացուած է, այո՛, բայց ուղուած գիրքերը ճիշդ երկպատիկը կ'արժեն:

Վան, Ե. Թ. — Տեղագրականը պիտի հրատարակուի. ղրկեցէք շարունակութիւնը:

Վառնա, Կ. Մ. — Պատասխաննիդ փութացուցէք:

Ամասիա, Բ. Բ. — Բաժանորդագնի եւ այլ հաշիւներ կարգադրելիդ հարկ է: Թերթին խմբագրական ուղղութիւնը անկախ է բաժանորդական նկատումներէ:

Թալաս, Կ. Բ. — Ղրկեցէք տարեգինը եւ խմբուցէք թէ ո՞ւր ղրկելու ենք ձեր շահած մրցանակը:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՆ

Բանասիրական

Անհրաժեշտը՝ մեր գրականութեան համար Խ. Բ.

Ազգագրական

Օձ մանուկը Ռօզմէրի

Պառուաշունչ [Բաբերդի Նախագ.] Յ. Պալեան

Ժողովրդ. բանահիւսութիւն

Նարմանցիին երգը Դպիր

Ընկերական

Խարբերդ եւ Մէզրա Ասի

Լեզուաբանական

Մանիսայի գաւառաբարբառին քերական

Կանան հրուագիծը Գ. Շահինեան

Գրական

Կանան յին մէջ Արցունգ

Լուրեր

Ազգային.

Նամակասուլի

Արտօնատէր. — Հ. Ս. Խ. ԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ